

UOT 101.1:316

Rəvan Əliyev

AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutu, doktorant

ravanaliyev.97@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-2862-9802>

TEXNOGEN SİVİLİZASİYADA DÖVLƏT HÜQUQ SİSTEMİNİN SOSIAL-FƏLSƏFİ TƏHLİLİ

Xülasə

Bu məqalə, texnogen sivilizasiyanın bəşəriyyətin hüquq və dövlət anlayışlarına təsirini, sosial-fəlsəfi kontekstdə təhlil edir. Texnogen sivilizasiya, insanın fəaliyyətinin texnoloji vasitələr ilə formalaşdığı bir mərhələ olaraq, hüquq və dövlətin ənənəvi strukturlarını və tətbiq mexanizmlərini yeni reallıqlara uyğunlaşdırmağa məcbur edir. Bu proses, insanın öz azadlığını genişləndirərkən, eyni zamanda, ona yeni nəzarət mexanizmlərinin tətbiqini sürətləndirir. Hüquq və dövlət, bəşəriyyətin sosial və siyasi həyatını tənzimləyən başlıca strukturlar olaraq, texnologiyanın təsiri altında öz məzmununu və formalarını dəyişir. Məqalədə, texnologiyanın hüququn ənənəvi prinsip və strukturunu pozaraq, yeni idarəetmə modelləri yaratdığı vurğulanır. Bu, dövlətin və hüququn tətbiqindəki normativ və pozitiv yanaşmaların müasir çağırışlara cavab verməkdə çətinliklərlə qarşılaşmasına səbəb olur. Qeyd edilir ki, texnologiyanın inkişafı yalnız cəmiyyətin strukturunu dəyişdirmir, həm də hüquq və dövlətin özünü bir növ metanarrativ olaraq yenidən qurur. Bu, fərdin azadlıqlarının genişlənməsi ilə yanaşı, onu yeni nəzarət və idarəetmə formalarına məruz qoyan bir qarşılıqlıdır.

Məqsəd: Bu məqalənin əsas məqsədi, texnologiyanın inkişafının cəmiyyət və dövlət strukturlarına, xüsusilə hüquq sistemlərinə olan təsirlərini dərinlən tədqiq etməkdir. Məqalədə süni intellektin tətbiqi və onun hüquqi mühitə olan təsirləri, həmçinin texnologiyanın cəmiyyətin sosial dinamikasına necə inteqrasiya olunduğu və bu dəyişikliklərin dövlət və qanunvericilik proseslərinə olan təsirləri araşdırılacaqdır.

Metodologiya: Bu məqalə, hüquq və sosial elmlər sahəsindəki mövcud nəzəri yanaşmalarla yanaşı, həm də analitik təhlil üsuluna əsaslanır. Əsasən texnologiyanın cəmiyyət və dövlət üzərindəki təsirlərini müəyyənləşdirmək üçün müqayisəli yanaşmalar və keyfiyyətli analizlər tətbiq edilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri: Bu məqalədə texnologiyanın, xüsusilə süni intellektin cəmiyyət, dövlət və hüquq sistemləri üzərindəki təsiri ətraflı şəkildə təhlil edilmişdir. Texnoloji inkişafa əsaslanan müasir dövlət idarəçiliyi və hüquq sistemi ilə bağlı bir sıra sosial-fəlsəfi təhlillər təqdim edilmişdir.

Açar sözlər: Sivilizasiya, texnogen sivilizasiya, hüquq və dövlət, dövlətin fəaliyyəti, texnoloji inqilab, hüquq və dövlət münasibətləri

Giriş

Texnogen sivilizasiya insanın fəaliyyətində texnologiyanın təsiri ilə yanaşı bir çox sahələrdə xüsusilə də hüquq və dövlət quruluşunda bir sıra dəyişikliklər yaradan yeni sivilizasiya inkişafının xüsusi bir mərhələsidir. Bu mərhələdə, dövlət və hüquq sisteminin bəşəriyyətin həyatındakı rolu yeni texnoloji nailiyyətlərin təsiri ilə yenidən mənalandırılır. Bu kontekstdə texnogen sivilizasiya, hüquq sisteminin ənənəvi prinsiplərinin texnologiyaların yaratdığı yeni imkanlara uyğunlaşmaq tələbi ilə sıx bağlıdır. Bu baxımdan texnoloji inkişaf, hüququn tətbiqi mexanizmlərinin yenilənməsinə imkan verir.

Cəmiyyətin idarə olunmasında hüquq və dövlətin yeni bir dialektik müstəvidə fəaliyyət göstərməsi bu yenilənmiş mexanizmlər vasitəsilə reallaşır. Sosial-fəlsəfi kontekstdə bu proses

həm hüququn tətbiqi mexanizmlərini, həm də dövlətin idarəetmədə rolunu yenidən aktuallaşdırır. Yeni texnologiyalar, ənənəvi dövlət nəzarət mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi üçün müasir çağırışlar yaradır.

Texnoloji inkişafın dövlətin hüquq sisteminə təsiri

Texnogen sivilizasiya, insan fəaliyyətinin texnologiya vasitəsilə təşkil olunduğu bir mərhələni ifadə etdiyi üçün, onun iqtisadi-sosial sistemlərlə yanaşı, hüquq sistemi və dövlət quruluşuna təsir göstərən fundamental dəyişikliklər yaratması amili sosial-fəlsəfi kontekstdə tez-tez müzakirə edilir. Hüquq və dövlət, cəmiyyətin əsas tənzimləyici institutları olaraq, texnoloji inkişafın təsiri altında yeni məzmun və struktur qazanır, dövlətin legitimliyinin, hüququn tətbiq mexanizmlərinin yeni konseptual çərçivələri müəyyən olunur. *“..Texnoloji inkişaf nəinki elastik deyil, həm də yenilik gətirir. Bu yenilik bir fürsətdir; o, məsələn, sosial və mədəni dilemmaları həll etməyə kömək edən yeni variantlara gətirib çıxara bilər [7, s.504].*

Bəşəriyyət öz imkanlarını texnoloji vasitələr sayəsində artırdıqca hüquq, dövlət quruculuğu sahəsində də üstün güc kimi iştirak etmək imkanlarına sahib olmaq istəyir. Çünki texnologiyaların yaratdığı müxtəlif imkanlar insanların bir çox istəklərini reallaşdırmış, ictimai-sosial-siyasi həyatda dəyişikliklər yaratmışdır. Bu transformasiyalar şəraitində hər şeyə nəzarət etmək iddiasında olan insan texnoloji imkanların verdiyi güc sayəsində özünü “dünyanın mərkəzi” hesab etməyə başlayır. Belə olan halda bəşəriyyət inkişafın hərəkətverici qüvvəsi rolunda çıxış edərək hüquq sistemi, dövlət quruculuğu sahəsində də dəyişdirici təsirlər göstərməyə çalışır. *“İnsanın dünyanın mərkəzində olduğu görüşü, insana duyulan nifrətlə qohumdur: meydan oxunmamış heç nə qalmamalıdır [2, s. 32].* Bu kontekstdə texnogen sivilizasiya insanların idarə edilməsi və onlara nəzarət edilməsi sahəsində vahid güc olan dövlət və hüququ yenidən mənalandırır. Buna görə də müasir texnogen sivilizasiya şəraitində hüquq sisteminin ənənəvi prinsipləri yeni reallıqlara uyğunlaşmaq məcburiyyətinə qalır. Hüquq nəzəriyyəsinin normativlik, pozitivlik və universal xarakter kimi klassik anlayışlar texnologiyanın yaratdığı yeni idarəetmə modellərinin təsiri ilə dəyişikliklərə uğrayır. Bəşəriyyət texnologiyayı yüksək qiymətləndirdiyi kimi onun imkanları ilə azadlığını daha da genişləndirir, hüquq sisteminin və dövlətin nəzarətindən kənarda qaldığını düşünərək bəzən imkanlarını müxtəlif qeyri-qanuni fəaliyyətlərdə realizə edirlər. Məsələn, sosial media istifadəsi zamanı insanlar bəzən kibercinayətkarlıq, dezinformasiyanın yayılması, nifrət nitqi və digər neqativ halların artmasına şərait yaradırlar. Bundan əlavə, kriptovalyutalar və blokçeyn texnologiyaları da dövlətin nəzarətindən kənarda iqtisadi əməliyyatların aparılmasına şərait yaradır ki, bu da qeyri-qanuni fəaliyyətlər üçün imkanlar açır. *“.. cəmiyyət çox sürətlə və köklü şəkildə dəyişməyə başlayanda, əvvəlki qaydalar və hüquqi qərarlar keçərsiz olur. Yəni, hüquq sistemi yeni şəraitə uyğunlaşa bilmirsə, onun tətbiqi mümkün olmur [5, s. 103].* Bu kontekstə texnogen sivilizasiya həm də hüquq sisteminin ənənəvi normativlərinin müasir çağırışlara cavab verməkdə çətinlik çəkdiyini göstərir. Texnogen sivilizasiya hüquq və dövlət anlayışlarını yeni bir dialektik çərçivəyə salır. Texnologiya hüququn tətbiqini daha effektiv etməklə yanaşı, digər tərəfdən, texnoloji imkanların hüquqi idarəetmənin sərhədlərini aşması nəticəsində hüququn legitimlik problemi ortaya çıxır. Buna görə hər bir yeni texnologiyanın inkişafı ilə yenilənən cəmiyyətin tələblərinə hüququn uyğunlaşması tələb edilir. Müqayisə etsək görürük ki, ənənəvi cəmiyyətdə hüquq cəmiyyətin mövcud strukturuna və sosial nizamına uyğun olaraq hər şeyin çərçivəyə salındığı bir mexanizm kimi işləyirdi. Çünki, bu dövrlərdə hüquq, cəmiyyətin adət-ənənələrinə, dini və mədəni prinsiplərinə əsaslanırdı ki, bu da hər bir dəyişikliyin, hüququn çərçivəsində sərt şəkildə nəzarətə alınması ilə nəticələnirdi. Texnologiyaların yaratdığı imkanlar isə hüququn transformasiyasına yol açır. Texnogen sivilizasiyada cəmiyyətin faydalı qəbul etdiyi hər şey hüququn nəzarətedici mexanizmindən kənara çıxmaq meylini sürətləndirir. Bu kontekstdə insanlar texnogen inkişafın zərərlərindən

daha çox nailiyyətlərini görür. *“İnsanlar cəmiyyətin avtomobillərdən fayda görəcəyinə inandıqları müddətcə, Ford-u (avtomobil istehsalçısı- R.Ə) avtomobil istehsal etdiyi üçün qınamayacaqlar [5, s 41].* Bu kontekstdə texnologiyanın təsiri ilə dövlət cəmiyyətin idarə olunmasında yeni hüquq normaları yaratmaq məcburiyyətində qalır. Bu prosesdə dövlət bir çox sahədə fərdlərin imkanlarını qorumaq məcburiyyəti ilə də rastlaşır. Çünki, texnogen şəraitdə də vətəndaşların imkanlarının qorunması dövlətin inkişafının əsas katalizatorudur. *“Ənənə, dil və hüquq, fərdin “qab-qacağının” formasını müəyyən edə bilər; lakin əgər dövlət fərdlərin vahid dövlətdə birləşməsinin davam etdirməsini istəyirsə, insanların əlində qalan “son qab-qacağı və ya sığınacağı” onlardan ala bilməz [5, s 43].* Texnogen sivilizasiyada isə ənənəvi sivilizasiyalardan fərqli olaraq idarəetmə sahəsində dövlətin hegemon gücünü sıradan çıxarmaq, hüquq sisteminin formalaşdırılmasında güclü təsirlər göstərmək istəyən texnogen gücə malik özəl institutlar ortaya çıxır. Süni intellekt, böyük data və qlobal informasiya şirkətləri tədricən dövlətin səlahiyyətlərini öz üzərinə götürərək yeni güc mərkəzləri yaratmağa çalışır. Bu proses, dövlətin ənənəvi nəzarət funksiyasını zəiflədərək, yeni bir texnokratik idarəetmə modelinin formalaşmasına səbəb olur. *“Dövlət, özəl mülkiyyətin təsiri altında öz tənəzzülünü hiss edir. Hakim siniflər artıq dövlət aparatına birbaşa daxil olmur, əksinə, bu çevrilmiş aparatın imkanlarından istifadə edən müxtəlif sosial qruplara çevrilir [3 s 316].* Bunun nəticəsində dövlət suveren güc kimi deyil, daha çox iqtisadi proseslərin tənzimləyicisi və vasitəçisi kimi fəaliyyət göstərir. Dövlət texnoloji suverenliyin yaradılmasında daha çox maraqlı olur. *“Texnoloji suverenlik, bir dövlətin və ya dövlətlər federasiyasının öz rifahı, rəqabət qabiliyyəti və fəaliyyət qabiliyyəti üçün vacib hesab etdiyi texnologiyaları təmin etmək və ya digər iqtisadi sahələrdən əldə etmək bacarığıdır” [4, s 2].* Bunun nəticəsində kapitalist sistem əvvəl mövcud olan hüquqi və siyasi normaları dekonstruksiya edir və onları öz iqtisadi maraqlarına uyğun yeni qaydalarla əvəzləyir. Bu hüququn dövlətin aləti kimi deyil, daha geniş qlobal sistemlərin idarəetmə mexanizmi kimi işləməsinə səbəb olur. Bunun nəticəsində sosial-fəlsəfi kontekstdə texnogen sivilizasiyanın inkişaf etdirdiyi texnoloji imkanlar "rəşional" olsa da, onun yaratdığı sosial, iqtisadi, siyasi nəticələr "irrasional" xarakter alır. *“Burada yenə də qabaqcıl sənaye sivilizasiyasının ən narahatedici cəhətlərindən biri ilə üz-üzə gəlirik: onun irrasionallığının rəşional xarakteri [6, s 8].*

Texnogen sivilizasiyada dövlət, texnologiyaların inkişafını öz öhdəliyinə götürərək, fərdlərin bu texnologiyalara çıxış imkanlarını artırır, lakin bu prosesdə fərdin müstəqilliyi risk altına düşür, çünki texnologiya vasitəsilə əldə edilən güc, özünü fərdin üzərindəki nəzarətə çevrilir. *“...Texnika, onu idarə edənlərin iradəsinə qarşı çıxaraq insanları uşaq olmaqdan qurtarıb bir fərd halına gətirdi. Lakin belə bir fərdiləşmə prosesində əldə edilən hər bir irəliləyiş, fərdilikdən güzəştə gedilməsinə səbəb oldu” [1, s 92].* Belə qənaətə gəlirik ki, böyük texnologiya güclərinin dövlətin bir sıra funksiyalarını öz üzərinə götürməsinin mümkünlüyü də elə bu səbəbdən rahatlıqla reallaşır. Çünki fərdin yalnız öz mənafeyinə yönəlməsi, cəmiyyətin ümumi maraqlarından uzaqlaşması, texnogen kapitalist güclərə öz siyasi və iqtisadi məqsədlərini həyata keçirmək üçün daha geniş imkanlar yaradır. Belə olan təqdirdə dövlətlər nəinki vətəndaşlar üzərində vahid nəzarət mexanizmini gücləndirir eyni zamanda dünyaya təsir imkanlarını da artırmağa nail olurlar. Məsələn, bir sıra ölkələrdə “Biq teç” (*“Big tech-nəhəng texnologiya şirkətlərinin korporasiyaları-R.Ə)* nümunəsində bunu göstərə bilərik. Belə ki, korporasiyalar dövlət siyasətini formalaşdırmağa başlayır və dövlət getdikcə daha çox onların qərarlarına tabe olur. Bu kontekstdə dövlət isə dünya üzərində vahid hegemon güc formalaşdırmaq üçün öz imkanlarını korporasiyalara qurban verməkdən çəkinmir [8]. Beləliklə, böyük texnoloji şirkətlər təkcə iqtisadi sahədə deyil, həm də siyasi qərarların formalaşmasında mühüm rol oynayır. Onlar lobbicilik, məlumatların idarə olunması və texnologiya vasitəsilə dövlətin siyasətinə təsir edirlər.

Nəticə

Ümumilikdə sosial-fəlsəfi baxımdan, texnogen sivilizasiya bəşəriyyətin azadlığını genişləndirmək məqsədi güdərək, eyni zamanda onu yeni çərçivələrlə məhdudlaşdırır. Süni intellekt, böyük məlumatlar və qlobal informasiya şirkətləri, dövlətin ənənəvi hegemon gücünü transformasiya edir. Bu vəziyyət, fərdin öz müstəqilliyinə təhlükə yaradan yeni texnokratik sistemlərin yaranmasına səbəb olur. İnsanlar, istər-istəməz, texnogen güclərin və texnogen kapitalist sistemin yaratdığı yeni strukturun bir hissəsinə çevrilirlər. Eyni zamanda, texnogen sivilizasiya, ənənəvi dövlət və hüquq sisteminin müasir cəmiyyətin tələblərinə tam cavab vermədiyini göstərir. Beləliklə, texnogen sivilizasiyanın inkişafı, həm hüquq sisteminin, həm də dövlətin nəzarət gücünü dəyişdirir. Bunun nəticəsində texnokratik dövlətin formalaşması gerçəkləşir. Bu kontekstdə fərdi azadlıqların və dövlətin nəzarət mexanizmlərinin qarşılıqlı sınırlanması sürətlənir. Texnologiya fərdlərin həyatına daha çox müdaxilə edir və onların azadlıqlarını genişləndirərkən, eyni zamanda onlara nəzarət etmək üçün yeni yollar açır. Bu, yeni hüquq sisteminin və dövlətin nəzarət mexanizminin yaranmasını sürətləndirir. Dövlət və texnohegemon güclər arasında yaranan əlaqələr, cəmiyyətin strukturunu, idarəetmə mexanizmini, hüquq sistemini dəyişdirir. Sosial-fəlsəfi kontekstdə texnogen sivilizasiya, texnologiyanın idarəetmə sahəsində təsiri ilə yanaşı kapitalist sistemlərin texnogen güclərini birləşdirərək yeni idarəetmə formaları yaradır. Beləliklə, texnogen sivilizasiyada dövlət vətəndaşları üzərindəki nəzarətini gücləndirməklə kifayətlənmir, həm də qlobal təsir imkanlarını genişləndirmək naminə öz suverenliyini texnoloji güclərə qurban verməklə yeni hüquq sistemi formalaşdırır.

Ədəbiyyat

1. Adorno, Theodor W. *Kültür endüstrisi kültür yönetimi* / W. Theodor Adorno, –İstanbul: İletişim Yayınları, 2021. 232 s.
2. Adorno, Theodor W. *Negative dialectics*. / T.W. Adorno –New York: Continuum, – 1973. – p. 432.
3. Deleuze, Gilles, and Félix Guattari. *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia* / Gilles Deleuze, Guattari Félix–Lane. University of Minnesota Press, 1983, –p. 423.
4. Edler, Jakob, et al. Technology sovereignty as an emerging frame for innovation policy: defining rationales, ends and means //– Netherlands: *Research Policy*, vol. 52, no. 6, –july 2023, Elsevier. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2023.104765>
5. Illich, Ivan. *Şenlikli toplum*/ Ivan Illich. – İstanbul: Ayrıntı yayınları, –2018. –145 s.
6. Marcuse, Herbert. *Tek-boyutlu insan: ileri işleyim toplumunun ideolojisi üzerine incelemeler*. – İstanbul: İdea yayınevi, –2022, –320 s.
7. Poel, Ibo van de. Three philosophical perspectives on the relation between technology and society, and how they affect the current debate about artificial intelligence// –Germany: *Human Affairs*, vol. 30, no. 4, –2020, –pp. 499-511. <https://doi.org/10.1515/humaff-2020-0042>
8. Shaleen Khanal, Hongzhou Zhang, Araz Taeihagh, Why and how is the power of Big Tech increasing in the policy process? The case of generative AI//– Netherland: *Policy and Society*, Elsevier, –2024, – pp.1-19. <https://doi.org/10.1093/polsoc/puae012>

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО ПРАВА В ТЕХНОГЕННОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ

Резюме

Эта статья анализирует влияние техногенной цивилизации на понятия права и государства человечества в социально-философском контексте. Техногенная цивилизация, как этап, в котором деятельность человека формируется с помощью технологических средств, заставляет традиционные структуры и механизмы применения права и государства адаптироваться к новым реалиям. Этот процесс расширяет свободы человека, одновременно ускоряя внедрение новых механизмов контроля. Право и государство, как основные структуры, регулирующие социальную и политическую жизнь человечества, изменяют свое содержание и формы под воздействием технологий. В статье подчеркивается, что технологии нарушают традиционные принципы и структуру права, создавая новые модели управления. Это приводит к трудностям в ответах на современные вызовы в применении права и государства в рамках нормативных и позитивных подходов. Указывается, что развитие технологий изменяет не только структуру общества, но и реконструирует право и государство как своего рода метанарратив. Это создает противоречие между расширением свобод личности и наложением на неё новых форм контроля и управления.

Цель: Основная цель этой статьи — глубоко исследовать влияние развития технологий на общественные и государственные структуры, особенно на правовые системы. В статье будет рассмотрено применение искусственного интеллекта и его влияние на юридическую среду, а также то, как технологии интегрируются в социальную динамику общества и как эти изменения влияют на процессы государства и законодательства.

Методология: Эта статья основана как на существующих теоретических подходах в области права и социальных наук, так и на аналитическом методе. Для определения влияния технологий на общество и государство использовались сравнительные подходы и качественные анализы.

Результаты исследования: В статье подробно анализируется влияние технологий, особенно искусственного интеллекта, на общество, государство и правовые системы. Представлены несколько социально-философских анализов современных государственных управлений и правовых систем, основанных на технологическом прогрессе.

Ключевые слова: Цивилизация, техногенная цивилизация, право и государство, деятельность государства, технологическая революция, отношения права и государства

Ravan Aliyev

THE SOCIAL-PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE STATE LAW SYSTEM IN TECHNOGENIC CIVILIZATION

Summary

This article analyzes the impact of technogenic civilization on humanity's concepts of law and state in a socio-philosophical context. Technogenic civilization, as a stage where human activity is shaped by technological means, forces the traditional structures and application mechanisms of law and state to adapt to new realities. This process expands human freedom while accelerating the application of new control mechanisms. Law and state, as the primary structures regulating humanity's social and political life, change their content and forms under the influence of technology. The article highlights that technology disrupts the traditional principles and structures of law, creating new governance models. As a result, the normative and positive approaches to the application of law and state face difficulties in responding to modern challenges. It is noted that the development of technology not only

changes the structure of society but also reconstructs law and state as a kind of metanarrative. This creates a confrontation between the expansion of individual freedoms and the imposition of new control and governance forms.

Objective: The main objective of this article is to deeply examine the effects of technological development on society and state structures, particularly on legal systems. The article will explore the application of artificial intelligence and its impact on the legal environment, as well as how technology integrates into the social dynamics of society and its effects on state and legislative processes.

Methodology: This article is based on both the existing theoretical approaches in the fields of law and social sciences and an analytical method. Primarily, comparative approaches and qualitative analyses have been applied to determine the effects of technology on society and state.

Research results: The article thoroughly analyzes the impact of technology, particularly artificial intelligence, on society, state, and legal systems. A series of socio-philosophical analyses related to modern state governance and legal systems based on technological advancement are presented.

Keywords: *Civilization, technogenic civilization, law and state, state activity, technological revolution, law and state relations*